

[พงษ์พันธุ์, พนม หน้า 26-42]

วาทกรรม อำนาจ และการสื่อสารวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทไทย*

Discourses, power and communication about Thai Theravada Bhikkhunis

พงษ์พันธุ์ กীরติวสิน** คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พนม คลีฉายา*** คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Pongphan K eeratiwasin. Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University.

Phnom Kleechaya. Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University.

Email : Pkeeratiwasin@yahoo.com, Phnom.K@chula.ac.th

Received: 8 April 2019 ; Revised: 10 April 2019; Accepted: 17 April 2019

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะอธิบายวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทไทยที่ปรากฏในสังคมไทยและวิพากษ์เชิงอำนาจผ่านทางวาทกรรมดังกล่าว โดยใช้การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ตามแนวคิดของ Michel Foucault และข้อมูลเอกสาร ข่าวเหตุการณ์ที่ปรากฏตามสื่อต่าง ๆ และคำสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความพยายามการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทที่เกิดขึ้นในไทยทั้งสองครั้ง ผลการวิจัยพบว่าปฏิบัติการทางวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทไทย ปรากฏครั้งแรกในการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทที่เกิดขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2471 ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จ ความพยายามครั้งปัจจุบันเกิดขึ้นเมื่อฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์เดินทางไปรับการบรรพชาที่ศรีลังกาและประกาศเป็นภิกษุณีเถรวาทรูปแรกของไทย ส่งผลให้กลายเป็นประเด็นร้อนของสังคมไทย ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่าการปะทะกันของวาทกรรมทั้งสองครั้งเกิดขึ้นภายใต้กรอบความรู้พระพุทธศาสนา อำนาจรัฐ และจารีตประเพณี โดยมีการใช้กลยุทธ์การสื่อสารในลักษณะ การอธิบาย การโต้แย้งและประณาม การใช้อำนาจบังคับ การใช้องค์รศสถาบัน การใช้ความรุนแรง การใช้การตักเตือน และการปฏิบัติผ่านการใช้สื่อต่างๆ การบังคับใช้กฎหมาย วัตรปฏิบัติและการทำประโยชน์แก่สังคมของภิกษุณี

*บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก เรื่อง “วาทกรรม อำนาจ และการสื่อสารวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทของไทย” คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งได้รับการประเมินผลในระดับดีมาก

**พงษ์พันธุ์ กীরติวสิน : นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

***พนม คลีฉายา (ผศ.ดร.) : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Abstract

This paper aims to explore the Thai Theravada Bhikkhuni discourses and power that related to the two attempts to restore Theravada bhikkhuni in Thailand, based on the concept of Michel Foucault's discourse and evidences from documents, news, and interview. The research found that the first attempt was recorded in 1928 but failed. The controversy erupted again in 2001 when Chatsumarn Kabilsingh went for her ordination in Sri Lanka and claimed for being the first Theravada bhikkhuni of Thailand. The study shows that the disputes constructed knowledge of Buddhism, power of the state and traditions. This knowledge practiced through communication strategies: explanation, argument and reproach, power enforcement, organizational and institutional power, violence, obstinacy, and activities. These strategies were implemented by using mass media, social media, law enforcement, academic activities, and ritual practices and social contribution activities of bhikkhunis.

บทนำ

พุทธศาสนาเข้าสู่สุวรรณภูมิตั้งแต่ประมาณช่วง พ.ศ. 236 ไม่พบหลักฐานว่ามีการเข้ามาของภิกษุณีสงฆ์ และไม่พบหลักฐานปรากฏว่ามีภิกษุณีอยู่ในสังคมไทยมาก่อน ที่สำคัญคือไม่ปรากฏว่ามีความพยายามเรียกร้องให้มีการบวชของผู้หญิงในพุทธศาสนาเถรวาทของไทยจนกระทั่งถึงปีพ.ศ. 2471

การไม่ปรากฏภิกษุณีในประเทศไทยมาก่อนนั้น สันนิษฐานว่าเนื่องจากสังคมไทยในอดีตที่แม้ว่าจะมีลักษณะเป็นสังคมที่อยู่ภายใต้อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่แต่ก็มีลักษณะของความสมานฉันท์ระหว่างเพศมากกว่าอีกหลายสังคมในโลก คือมีด้านที่มีการคานอำนาจให้กับผู้หญิงอยู่ด้วย (สุชีลา ดันชัยนันท์, 2558) แม้จะมีกฎหมายตราสามดวงที่ระบุว่าผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของผู้ชายและระบุว่าแรงงานของผู้ชายสำคัญและมีมูลค่ามากกว่าผู้หญิง (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2558) ในอีกด้านหนึ่งผู้หญิงมีบทบาทเป็นแกนกลางของระบบครอบครัวและเครือญาติ เนื่องจากไม่ต้องไป “เข้าเดือน” แบบไพร่ผู้ชายและไม่ได้ออกบวช และผู้หญิงยังเป็นผู้รับการสืบทอดมรดกที่ดินของตระกูล โดยผู้ชายจะเป็นฝ่ายเข้ามาอาศัยผูกพันทางเศรษฐกิจกับครอบครัวของผู้หญิง และส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเป็นผู้ดูแลการเงินของครอบครัว แต่เดิมด้วยความเป็นสังคมเกษตรกรรม การแบ่งงานระหว่างหญิงชายไม่แตกต่างกันมากนัก ผู้หญิงและผู้ชายสามารถทำงานทดแทนกันได้ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2558) ผู้หญิงมีหน้าที่หลักของในการดูแลบ้านและลูก ด้วยระบบนี้ผู้หญิงจึงถูกยกย่องให้เป็นแม่เจ้าเรือน (ธาวิต สุขพานิช, 2558)

ในส่วนที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา มีอิทธิพลจากวรรณกรรมทางพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิพระร่วงที่เน้นความเหนือกว่าของเพศชาย การได้เกิดเป็นเพศชายจะต้องมีการสะสมบุญกุศลมาากเพียงพอ ผู้หญิงถูกมองว่าอาจเป็นมลทินต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางพุทธศาสนาผู้หญิงจะมีหน้าที่หลักในการอำนวยความสะดวกในกิจพิธีต่างๆเท่านั้น เช่นการเตรียมอาหาร มีการห้ามไม่ให้ผู้หญิงเข้าไปสักการบูชาพระธาตุชั้นใน ซึ่งการถูกจำกัดพื้นที่ทางศาสนานี้เท่ากับเป็นการถูกจำกัดพื้นที่ทางการศึกษาด้วย เนื่องจากการศึกษาของสังคมไทยในอดีตอยู่ที่วัดภายใต้ความดูแลของพระภิกษุ อย่างไรก็ตามในพุทธศาสนาก็มีการยกย่องให้ความเป็นแม่ของผู้หญิงให้เป็นเหมือนพระในบ้านที่ควรได้รับการเคารพบูชาไม่ต่างจากพระภิกษุ (สุชีลา ดันชัยนันท์, 2558) ในด้านความเชื่อ ผู้หญิงมีพื้นที่ของความเชื่อพื้นถิ่นค่อนข้างมากโดย มีบทบาทหน้าที่ในการสืบทอด

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

ประเพณีของหมู่บ้าน และมีบทบาทที่สำคัญในส่วนพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการนับถือผี เช่นการสืบทอดผีบรรพบุรุษผีปู่ย่า เป็นผู้พ้อนรำในพิธีเกี่ยวกับผี นอกจากนี้ยังมีบทบาทของหมอตำแยที่ไม่เพียงแต่เป็นผู้ทำคลอดเท่านั้นแต่ยังเป็นบทบาทของคนกลางในการติดต่อระหว่างหญิงท้องกับอำนาจลึกลับที่เป็นเจ้าชีวิตของเด็กที่จะเกิดมา (จามะรี เชียงทอง, 2558; ปราณี วงษ์เทศ, 2558; วาฤณี ภูริสินสิทธิ์, 2558; นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2557) ในอดีตนั้นความเชื่อพื้นถิ่นและความเชื่อทางศาสนาสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างผสมกลมกลืน บทบาทผู้หญิงในพุทธศาสนาแม้จะน้อยและเป็นรองผู้ชาย แต่ผู้หญิงยังมีบทบาทและพื้นที่ในพิธีกรรมทางไสยอยู่มาก กล่าวได้ว่าสังคมไทยในอดีตมีการจัดสรรพื้นที่ในส่วนของความเชื่อและศาสนาให้กับหญิงและชายอย่างมีสมดุล เป็นข้อสันนิษฐานที่ทำให้ไม่เกิดประเด็นความพยายามบวชของผู้หญิงไทยในอดีต

ต่อมาเมื่อมีการเปิดรับโลกตะวันตก สมดุลระหว่างหญิงชายทางสังคมในแบบเดิมเริ่มเปลี่ยนไป มีระบบเงินตราเข้ามา วิถีชีวิตภาคเกษตรกรรมถูกลดความสำคัญลง ผู้หญิงจำต้องออกไปสู่ตลาดแรงงานในขณะที่แรงงานผู้หญิงยังมีมูลค่าต่ำกว่าชาย และยังมีแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่เข้ามามีอิทธิพลกับการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อและศาสนา ความเชื่อแบบไสยเวทย์ถูกแยกชัดให้ออกไปจากศาสนาพุทธ มีจัดการกับระบบการศึกษาใหม่โดยเริ่มแยกออกจากวัด และเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเรียนเขียนอ่านได้มากขึ้น ส่งผลให้ผู้หญิงและสังคมเริ่มตระหนักถึงประเด็นสิทธิสตรีมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงของสถาบันพุทธศาสนาโดยการแยกพุทธเถรวาทไทยเป็นมหานิกายและธรรมยุติกนิกายส่งผลให้เกิดการวิพากษ์สถาบันพุทธศาสนาในวงกว้างในสังคม การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของผู้หญิงในส่วนของสังคม ความเชื่อและศาสนาทั้งหมดที่กล่าวนี้ ถูกสันนิษฐานว่าเป็นส่วนหนึ่งของเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการจุดประเด็นการพยายามให้มีการบวชสามเณรขึ้นครั้งแรกในสยามในปีพ.ศ. 2471 และเกิดขึ้นอีกครั้งในปีพ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน เป็นเหตุให้เกิดวาทกรรมห้ามผู้หญิงไทยบวช และเป็นความขัดแย้งที่ปรากฏในพุทธศาสนาเถรวาทของไทย ซึ่งเป็นที่มาของงานวิจัยชิ้นนี้

วัตถุประสงค์งานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทไทยที่ปรากฏในสังคมไทยและวิพากษ์เชิงอำนาจผ่านทางวาทกรรม

การทบทวนวรรณกรรม แนวคิดที่สำคัญในงานวิจัย

แนวคิดที่สำคัญที่ใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้ ได้แก่แนวคิดเรื่องวาทกรรมของ Michel Foucault และแนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาเถรวาทของไทย

1) แนวคิดเรื่องวาทกรรมของ Michel Foucault

Michel Foucault นักคิดชาวฝรั่งเศส เป็นผู้ที่น่าสนใจเมื่อมีมติของอำนาจเข้ามาผูกโยงเข้ากับวาทกรรม ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2552) อธิบายความหมายของวาทกรรมตามแนวคิดของ Foucault ว่าเป็นมากกว่าภาษาหรือคำพูด รวมไปถึงภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ที่หมายถึงจารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ คุณค่า และสถาบันต่างๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ ตัววาทกรรมจะเป็นตัวสื่อสารความรู้หรือโครงสร้างระบบคิดออกมาและกำหนดความจริงในช่วงเวลาหนึ่ง ความรู้ในวาทกรรมมีหลากหลายชุดและไม่ได้ต่อเนื่องกันทั้งหมดสามารถที่จะวางอยู่บนโครงสร้างของระบบที่แตกต่างกัน และต่างก็ทำหน้าที่กำกับให้เกิดการยอมรับของสังคม เมื่อความรู้ได้รับการยอมรับว่าเป็นความจริงก็เท่ากับวาทกรรมชุดนั้นๆ มีอำนาจในการกำหนดกำกับ และบงการให้เกิดความเป็นไปตามความจริงที่วาทกรรมนั้นได้สร้างขึ้นมา วาทกรรมจึงเป็นสิ่งที่ใช้

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

ต่อสู้กันเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ (สามชาย ศรีสันต์, 2561)

อำนาจที่แพร่กระจายในการสื่อสารวาทกรรมเหล่านั้นจะสามารถเข้าไปบงการชีวิตของผู้คนได้ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำให้เกิดคัลล์ตาม ซึ่งนำการประพฤติปฏิบัติ การจำกัดสิทธิ กีดกันให้ออกจากพื้นที่หรือกิจกรรมบางอย่าง วาทกรรมยังสามารถทำหน้าที่เก็บกด ปิดกั้นมิให้เอกลักษณ์และความหมายบางอย่างเกิดขึ้นได้ และอาจสามารถทำให้เอกลักษณ์และความหมายที่เคยดำรงอยู่เลือนหายไปได้ด้วย อำนาจคือแหล่งที่สร้างกฎกติกาที่สำคัญ อำนาจนี้อาจไม่ใช่อำนาจของการใช้กำลังเข้าบีบบังคับ แต่เป็นอำนาจที่ได้รับการขัดเกลาฟอกขาวในรูปแบบของ “ความรู้” เฉพาะด้าน ซึ่ง Foucault ยังชี้ให้เห็นว่าอำนาจมีกระจายอยู่ทั่วไปในสังคม การต่อต้านขัดขืน ทำลายอำนาจของวาทกรรม จำเป็นที่จะต้องกระทำในลักษณะที่รอบด้าน หลากหลาย และกระจายกระจายเช่นกัน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2552)

บริบททางสังคมในชีวิตประจำวัน ที่ตั้งทางสังคม และสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป มีผลต่อการส่งผ่านความหมายที่วาทกรรมแต่ละชุดที่ผลิตสร้างขึ้นมา ทั้งในแง่ของการตีความ การต่อรองและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในทุกปริมณฑลของสังคมจะปรากฏวาทกรรมใดวาทกรรมหนึ่งที่ทรงอิทธิพลต่อผู้คนที่เขาไปเกี่ยวข้องกับปริมณฑลนั้นๆ เสมอ ไม่เว้นแม้แต่ปริมณฑลทางศาสนา ซึ่งเป็นปริมณฑลที่งานวิจัยนี้เลือกมาเพื่อศึกษา แม้ว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงจัดสรรพื้นที่ทางธรรมให้อย่างเท่าเทียมกันระหว่างหญิงและชายมาตั้งแต่ต้น แต่ปรากฏวาทกรรมชุดหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ของผู้หญิงได้ถูกขีดจำกัดและจำกัดไม่ให้นำเข้าสู่วรรพชาได้ ซึ่งเป็นประเด็นหลักของงานวิจัยนี้

2) แนวคิดความเป็นพุทธเถรวาทของไทย

พระพุทธศาสนาในปัจจุบันไม่ได้มีความเป็นเอกภาพอย่างสมบูรณ์ หลังจากพระพุทธเจ้าได้ทรงปรินิพพานไปแล้วราว 100 ปี มีการแบ่งเป็นนิกายย่อยหลายนิกาย ในปัจจุบันมีนิกายหลักสองนิกาย ได้แก่ นิกายเถรวาท และนิกายมหายาน ในขณะที่ภิกษุณีบริษัทเจริญเติบโตอย่างแข็งแรงในสายมหายาน สายเถรวาทกับไม่ยอมรับสถานภาพของภิกษุณี

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556) อธิบายว่า เถรวาท คือระบบการสืบทอดพระพุทธศาสนาที่มุ่งจะรักษาคำสอนเดิมของพระพุทธเจ้าไว้ให้ชัดตรงและครบถ้วนที่สุด โดยตกลงที่จะยึดถือมติของพระเถระผู้ทำสังคายนาครั้งที่ 1 เป็นหลัก จะไม่ปรับแก้พระธรรมวินัย จะไม่ถอนสิกขาบทใดๆ แม้ว่าพระพุทธองค์ได้ทรงประทานอนุญาตไว้ และถือเอาคัมภีร์พระไตรปิฎกที่บันทึกด้วยภาษาบาลีเป็นหลักฐานเอกสารแหล่งอ้างอิงชั้นปฐมภูมิ ซึ่งพระไตรปิฎกที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นแหล่งบันทึก “พุทธพจน์” ที่สำคัญที่สุดนั้นถูกจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกเมื่อประมาณ พ.ศ. 235 จากการสังคายนาครั้งที่ 3 และเป็นการบันทึกจากสิ่งที่ “ได้สดับฟังมา”

อย่างไรก็ตาม ในภาคปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยจะพบเห็นการผสมผสานความเชื่อจากหลากหลายแหล่ง ทั้งความเป็นเถรวาท มหายาน พราหมณ์ ฮินดู และความเชื่อพื้นถิ่นแบบวิญญูณนิยมและเทพที่สถิตในสิ่งธรรมชาติต่างๆ มีข้อสันนิษฐานว่าการผสมผสานนี้เกิดจากการเข้ามาและพัฒนาการของพุทธศาสนาในสุวรรณภูมินับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 ที่เข้ามาทั้งโดยการแลกเปลี่ยนทางการค้า การเผยแผ่ธรรมและการจาริกแสวงบุญ กระบวนการถ่ายทอดที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการคัดเลือกจากชนชั้นนำหรือภักษัตริย์ในยุคต่างๆ ทำให้พุทธศาสนาได้รับการยอมรับว่าเป็นวัฒนธรรมของชนชั้นสูง และได้รับการอุปถัมภ์ส่งเสริมให้เป็นศาสนาหลักของสังคมโดยชนชั้นปกครองซึ่งเป็นคนพื้นที่เองด้วย (Assvavirulhakarn, 2010) และกลายมาเป็นศาสนาหลักของประเทศจนถึงปัจจุบัน

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

การผสมผสานแหล่งความเชื่อที่หลากหลายส่งผลให้ปรากฏการณ์นับถือและการปฏิบัติในพุทธศาสนาในประเทศไทยในหลายลักษณะ โดยภัทรพร สิริกาญจน (2557) ชี้ให้เห็นว่าอย่างน้อยมีพุทธศาสนาในไทยถึง 5 แนวทางด้วยกัน ได้แก่ แบบจารีตนิยม เป็นแนวที่มุ่งอนุรักษ์แนวคิดแนวปฏิบัติตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แบบปัญญานิยม ก่อตัวขึ้นจากแนวคิดและคำสอนของท่านพุทธทาส ที่ใช้ปัญญาในการพิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆ และในการเข้าใจพุทธธรรม โดยเห็นว่าประเพณีพิธีกรรมหลายอย่างเป็นสิ่งชักนำให้ออกนอกคำสอนของพระไตรปิฎกและแก่นธรรม แบบพัฒนาสังคม เห็นว่าศาสนามีได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่มีหน้าที่ที่ต้องดูแลและหล่อเลี้ยงสังคมให้เข้มแข็ง มีการประยุกต์หลักคำสอนและแนวการปฏิบัติทางศาสนาเพื่อประโยชน์ของสังคม อาจใช้พิธีกรรมเพื่อเป็นสื่อหรือสัญลักษณ์ในการทำความคิดเชิงพัฒนามากกว่าเพื่อแสดงศรัทธาต่อความศักดิ์สิทธิ์ใดๆ แบบประชานิยม หรือแบบพื้นบ้านที่คนส่วนใหญ่ทั่วไปนับถือ มีความเชื่อความศรัทธาในอำนาจลี้ลับศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้า ภูตผี วิญญาณต่างๆ มีการผสมผสานของพุทธ พราหมณ์ ฮินดู และลัทธิวิญญาณนิยม ไม่มุ่งหวังในนิพพาน แต่หวังความสุขในภพหน้า การเกิดใหม่บนสวรรค์ หรือชีวิตที่ดีกว่า และแบบนอกแนวจารีต ได้แก่ สำนักสันตติโคก ที่มุ่งหมายจะนำสังคมไทยออกจากวัตถุนิยม วัตรปฏิบัติของนักบวชและฆราวาสนั้นมีความเคร่งครัด ถือหลัก “บุญนิยม” ซึ่งเป็นหลักการที่ทวนกระแสทุนนิยม คือการมุ่งทำกิจกรรมเพื่อ “บุญ” มิใช่เพื่อ “เงิน” เป็นหลัก เน้นการส่งเสริมการพัฒนาทางจิต มากกว่าทางวัตถุ และมีแนวคิดที่ว่าพุทธศาสนากับการเมืองเป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกัน ชาวพุทธจึงควรเอาใจใส่และทำให้การเมืองเป็นสิ่งที่ชอบธรรม ความหลากหลายในรูปแบบของพุทธศาสนาในไทยเหล่านี้สะท้อนความไม่มีเอกภาพในความเป็นเถรวาทของพุทธศาสนาไทยและไม่สอดคล้องกับหลักการของความเป็นเถรวาทที่พยายามจะดำรงความเป็นพุทธศาสนาตามตัวบัญญัติอย่างเคร่งครัด

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์ห้วงทหกรรมเชิงวิพากษ์ ตามแนวคิดของ Michel Foucault เป็นเครื่องมือหลักในการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเหตุการณ์ความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทครั้งแรก ได้แก่เอกสารจากหอจดหมายเหตุ ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2471 ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2472 รวมถึงบันทึกหนังสือราชการ รายงานประชุมอภิรัฐมนตรี สำเนาพระราชทานโทรเลข หนังสือจากพระบรมนามิธิย์ ราไพพรรณี ถึงเจ้าพระยาวรวงศ์พิพัฒน์ และสำเนาฎีกาที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าว ข่าวและบทความจากหนังสือพิมพ์จำนวนกว่าสองร้อยชิ้น ซึ่งประกอบด้วย จากหนังสือพิมพ์ 8 ฉบับ ได้แก่ หลักเมือง เสียงสยาม ศรีกรุง พิมพ์ไทย บางกอกการเมือง ไทยหนุ่ม เกาะเหล็ก และเดลิเมล์ และหนังสือ แถลงการณ์เรื่องสามเณรีวัตรนารีวงศ์ พ.ศ. 2471 ของ นายนิรันดร์ ภาษิต

เหตุการณ์ความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทครั้งปัจจุบัน เก็บข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์ และเครือข่ายสังคม เอกสารบนอินเทอร์เน็ตและอื่น ๆ เช่น มติมหาเถรสมาคม เฟซบุ๊ก กระดานสนทนาบนเว็บไซต์ต่าง ๆ วารสาร จดหมายข่าว และรายงานเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับภิกษุณีเถรวาทของไทย ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์เรียนหลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นตรี โท และเอก หนังสือแบบเรียนรายวิชาพระพุทธศาสนา หลักสูตรแกนกลางขั้นพื้นฐาน

ในการประมวลชุดวาทกรรมทั้งของฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัท อาศัยข้อมูลจากหนังสือเล่มเป็นหลัก โดยหนังสือหลักที่แสดงการสนับสนุนการรื้อฟื้นภิกษุณีเถรวาทไทย ได้แก่ หนังสือแถลงการณ์เรื่องสามเณรีวัตรนารีวงศ์ พ.ศ. 2471 โดยนายนิรันดร์ ภาษิต หนังสือ ผู้หญิงในพุทธศาสนา บท

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

สนทนาเจาะลึก กับ ภิกษุณี สายเถรวาทรูปแรกของไทย หลวงแม่ธัมมฉันทา (2557) โดย สุธาดา เมฆรุ่งเรือง หนังสือ เรื่องของภิกษุณีสงฆ์ (2547) โดย ธัมมฉันทาภิกษุณี หนังสือ สืบสายภิกษุณีสงฆ์ พ.ศ. 2556 (2557) โดย ธัมมฉันทาภิกษุณี สำหรับ หนังสือหลักที่แสดงถึงความเห็นต่างในการรื้อฟื้นภิกษุณีเถรวาทในไทย ได้แก่ หนังสือ ตอบดร.มาร์ติน พุทธวินัยถึงภิกษุณี (2555) โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) หนังสือ ตอบดร.มาร์ติน: ดลทินอริยชน สตรีหลุดพ้นขึ้นเหนือมหาพรหม (2555) โดย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) หนังสือ ทศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี (2544) โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) หนังสือ ปัญหาภิกษุณีบทบาทสอดส่องสังคมไทย (2545) โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

สำหรับข้อมูลกลุ่มภิกษุณี ส่วนหนึ่งมาจากการวิจัยภาคสนามโดยการลงพื้นที่สัมภาษณ์ภิกษุณีในจังหวัดต่าง ๆ โดยกระจายให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประเทศไทย ได้แก่จังหวัดเชียงใหม่ สกลนคร อุทัยธานี สงขลา นครปฐม สมุทรสาคร และ จังหวัดพะเยา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยการวิเคราะห์วาทกรรมภิกษุณีเถรวาทไทยจากเหตุการณ์ความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทในครั้งแรกเมื่อปีพ.ศ. 2471-2472 และเหตุการณ์ในปัจจุบัน (ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2544-2561) ทำให้สามารถเห็นการทำงานของชุดวาทกรรมและการเปลี่ยนแปลงทางอำนาจที่เกิดขึ้น ดังนี้

ความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทครั้งแรกในสยาม การก่อรูปของวาทกรรมปิดกั้น

วาทกรรมปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อปีพ.ศ. 2471 เมื่อนายนรินทรภักดี ภาษิต จัดการบวชสามเณรีให้กับบุตรสาวทั้งสองของตนขึ้น จุดเริ่มต้นของการก่อรูปวาทกรรมปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทตั้งต้นจากแนวคิดบทบาทอำนาจรัฐที่ต้องให้การดูแลและคุ้มครองพระศาสนาภายใต้ความเห็นของคณะปกครองสงฆ์ โดยพระยาศิริชัยบุญนรินทร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนนทบุรี ในขณะนั้น มีหนังสือกราบทูลรายงานเหตุการณ์ไปยังให้สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวราลงกรณศิริวัฒนธรรมาธิบดีและเพื่อให้ทรงวินิจฉัยถึงเหตุการณ์การบวชสามเณรีของบุตรสาวของนายนรินทร เพียงสองวันจากวันที่ได้รับรายงาน มีประกาศพระบัญชาจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวราลงกรณศิริวัฒนธรรมาธิบดีออกมาสั่งห้ามพระเถรทุกรูปบวชให้แก่หญิงไทย

จากการวิเคราะห์ตัวบทในประกาศพระบัญชาฉบับนี้ พบว่ามีการเลือกให้ข้อมูลเงื่อนไขการบวชสามเณรีภิกษุณีไว้ว่า หญิงจะสามารถบรรพชาได้ถูกต้องตามพระพุทธานุญาตนั้น ต้องมีภิกษุณีเป็นผู้ให้บรรพชาและต้องเป็นภิกษุณีที่มีพรรษา 12 ขึ้นไปเท่านั้นที่จะเป็นปวัตตินีได้ และระบุว่าพระพุทธรองค์ไม่ทรงอนุญาตให้ภิกษุเป็นอุปัชฌาย์แก่บรรพชิตเพศหญิง ประกาศพระบัญชาฉบับนี้เป็นการผสมผสานของอำนาจสี่อำนาจด้วยกัน คือ อำนาจของตัวบทในพระไตรปิฎกหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ อำนาจของพระพุทธรองค์ที่พุทธศาสนิกชนทุกคนให้ความเคารพสูงสุด อำนาจพระภิกษุสงฆ์ผู้ดูแลและผู้ตีความพระไตรปิฎก เนื่องด้วยพระภิกษุในสยามในครั้งนั้นมีเพียงผู้ชายเท่านั้นเท่ากับว่าผู้ชายเป็นผู้ถือสิทธิในการตีความพระไตรปิฎกเพียงฝ่ายเดียว อำนาจความเป็นเถรวาทที่จะไม่เปลี่ยนแปลง แก้ไข หรือเพิ่มเติมพระพุทธรูปบัญญัติแต่อย่างใด และอำนาจสุดท้ายคืออำนาจของสมเด็จพระสังฆราช ผู้มีอำนาจปกครองสูงสุดในสังฆมณฑลสยาม โดยเลือกกระบวนนิยมและเงื่อนไขจากพระพุทธรูปบัญญัติมาเป็นเงื่อนไขในการเข้าสู่เพศบรรพชิตของผู้หญิง และยังให้หยุดยั้งการดำเนินการใดๆ ที่จะจัดให้มีการบวชผู้หญิงในพุทธจักรของสยามอย่างเป็นทางการ ที่สำคัญด้วยอำนาจของสมเด็จพระสังฆราช ในประกาศพระบัญชาได้มีการระบุว่า “ผู้ใดให้บรรพชาเป็นสามเณรี ผู้นั้นชื่อว่าบัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติ เลิกถอนสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้ว เป็นเสี้ยนหนามแก่พระศาสนา”

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

การประณามการเป็นเลี้ยนหนามแก่พระศาสนานั้น มีข้อสันนิษฐานว่าอาจเกิดจากความขัดแย้งระหว่างนรินทรกับสถาบันสงฆ์ที่มีมาก่อนเหตุการณ์การบวชสามเณรี ด้วยว่านรินทรเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมคนหนึ่งในยุคหนึ่ง และหนึ่งในเรื่องราวที่นรินทรพยายามรณรงค์เพื่อให้เกิดการแก้ไขในสังคมก็คือเรื่องพุทธศาสนาที่นรินทรได้วิพากษ์อย่างรุนแรงและก้าวร้าวว่ามีความเสื่อมโทรมทั้งในแง่ความประพฤติของภิกษุสงฆ์และการแสดงความเคารพศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่ไม่ได้เป็นไปตามแนวทางของพระพุทธองค์ ในการวิพากษ์ของนรินทรมีการเปรียบเทียบเป็นนัยถึงความสามารถทางธรรมของพระเถระผู้ใหญ่ว่าเทียบไม่ได้แม้กับผู้หญิง จนเป็นเหตุให้นรินทรถูกประณามว่าขาดคุณสมบัติความเป็นที่เชื่อถือ และเป็นบุคคลที่ไม่สมควรจะมีฐานะเนื่องด้วย นรินทรใช้การพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทเป็นหนึ่งในกลยุทธ์ในการวิพากษ์พระศาสนา จึงถูกวิพากษ์ว่าเป็นการขัดพระพุทธรูปและขบขันให้เข้มข้นยิ่งขึ้นจนถึงระดับการเป็นเลี้ยนหนามของพระพุทธศาสนาในครานั้น (นรินทร ภาสิต, 2544) ประกาศพระบัญชาฉบับนี้นับเป็น วาทกรรมหลักในการปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีไทยที่ส่งผ่านมาถึงปัจจุบัน

นอกจากประกาศพระบัญชาแล้ว ยังมีการประสานพลังเครือข่ายอำนาจในการปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทในครั้งนั้น เริ่มจากมีคำสั่งของสมเด็จพระสังฆราชให้สีกพระภิกษุผู้ต้องสงสัยว่าเป็นพระอุปชฌาย์ของสามเณรี แม้ว่าจะไม่มีความหลักฐานที่ชัดเจน จากนั้นมีการประสานอำนาจคณะปกครองสงฆ์กับอำนาจรัฐสั่งจับสามเณรีสึก มีการจับกุมสามเณรีเพื่อขังคุกและบังคับให้เปลี่ยนเครื่องแต่งกาย อีกทั้งรัฐยังใช้อำนาจปฏิเสธการขอใช้สถานที่เพื่อจัดการเสวนาหาทางออกให้กับการบวชของผู้หญิง นอกจากนี้ยังมีพระบรมราชวินิจฉัยจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอันเนื่องมาจากการยื่นฎีกาของนรินทร ทรงมีพระราชดำริให้ยุติความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทดังกล่าวเสีย ด้วยทรงเห็นว่าเป็นการขัดพระพุทธรูปและปฏิบัติอันเป็นพฤติกรรมที่ไม่สมควรอย่างยิ่ง ไม่ทรงเลื่อมใส ไม่ทรงเห็นประโยชน์ และทรงเห็นว่าหญิงไทยควรที่จะดำรงสงบเสวยมเรียบร้อย และอยู่ในฐานะของผู้อุปถัมภ์พระศาสนาหรือปฏิบัติธรรมโดยที่ไม่ต้องคิดที่จะบวชและมุ่งหมั่นเลื่องอำนาจที่สำคัญอีกอำนาจหนึ่งในการปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทในครั้งนั้นก็คืออำนาจสื่อ สื่อหลักในยุคหนึ่งคือหนังสือพิมพ์ ที่นอกจากจะทำหน้าที่ผลิตข่าววาทกรรมหลักในการปิดกั้นจากประกาศ พระบัญชาแล้ว ยังมีการนำเสนอการตีความพระพุทธรูปและปฏิบัติที่คลาดเคลื่อน เช่นกล่าวว่าพุทธศาสนาห้ามให้มีภิกษุณี สื่อยังพยายามชี้ให้รัฐเห็นและเน้นย้ำว่าพฤติกรรมของนรินทรและพวกเป็นความขัดแย้งที่มีต่อรัฐ พยายามเรียกร้องเร่งรัดให้รัฐเข้ามาจัดการและถึงกับกำจัดนรินทรและพวกเสีย โดยมีการขยายแนวคิดความเป็นเลี้ยนหนามออกไปจนกลายเป็นเสนียด เป็นภัยทั้งต่อชาติและศาสนา และเรียกร้องให้ลงโทษอย่างเด็ดขาดถึงกับเสนอให้พิจารณาโทษประหารชีวิต (สำนักหอจดหมายเหตุ ม.ร. 7 รล ม้วนที่ 31)

ทางฝ่ายพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัท ซึ่งนำโดยนรินทร มีเพียงอำนาจของพุทธศาสนิกชนและความเป็นพลนิกรของสยามประเทศที่ใช้ในการตอบโต้ การต่อสู้ของนรินทรในการโต้กลับคณะสงฆ์ มีทั้งการพยายามเรียกร้องให้ทบทวนข้อวินิจฉัยในประกาศพระบัญชาโดยชี้ว่ายังไม่ได้ผ่านการทวนสอบจากมหาเถรสมาคม การยืนยันในความชอบธรรมในการบวชของผู้หญิงตามพุทธรูปและปฏิบัติและปฏิเสธอำนาจของคณะปกครองสงฆ์โดยการบวชผู้หญิงเพิ่มเป็นทั้งหมด 8 รูป และการประกาศตั้งนิกายใหม่และเปลี่ยนสีจีวรของสามเณรีให้แตกต่างจากภิกษุสงฆ์ทั่วไป

ด้วยข้อจำกัดในการเข้าถึงสื่อในฐานะผู้ผลิตสาร นรินทรพยายามแย่งชิงพื้นที่สื่อเพื่อเรียกร้องความสนใจจากสาธารณะชนด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรมในรูปต่างๆ อาทิ การแสดงความเคารพต่อเหล่าสามเณรีในลักษณะเดียวกับที่แสดงต่อพระภิกษุ ถึงกับมีการก้มกราบทิศเณรีในที่สาธารณะเมื่อออกจากที่คุมขัง และการจัดให้สามเณรีมีวัตรปฏิบัติเหมือนกับภิกษุสงฆ์

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

สำหรับกลยุทธ์ที่ใช้ต่อสู้กับภาครัฐนั้น นรินทรพยายามที่จะยื่นอุทธรณ์และฟ้องกลับต่อเจ้าหน้าที่รัฐในกรณีสามเณรีถูกจับกุมและบังคับเปลี่ยนเครื่องแต่งกายโดยอ้างว่ามีการปฏิบัติอย่างรุนแรงและไม่เหมาะสมต่อสามเณรี นอกจากนี้ยังพยายามที่จะยื่นหนังสือร้องเรียนไปยังเจ้านายตามกระทรวงต่างๆ รวมถึงมีการยื่นถวายฎีกาแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จนได้รับพระบรมราชวินิจฉัย ดังที่กล่าวแล้วและเป็นเหตุให้นรินทรประกาศยุติบทบาทในความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทลง หากแต่ความเคลื่อนไหวของเหล่าสามเณรียังคงดำเนินต่อไปอีกระยะหนึ่ง เรื่องราวสามเณรียุติที่เมื่อเกิดเหตุการณ์การลักพาตัวสามเณรีโดยปลัดเข้าสูวรรณศร (ธัมมนนทภิกษุณี, 2547) นับเป็นการใช้อำนาจของเพศชายและแนวคิดพรหมจรรย์ของพุทธเถรวาทไทยเข้ามายุติความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทของนรินทรและบุตรสาวโดยสิ้นเชิง

ความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทครั้งปัจจุบัน (พ.ศ. 2544- 2561)

หลังจากเหตุการณ์ความพยายามของนรินทรและพวกผ่านไป 27 ปี ในปีพ.ศ. 2499 ปรากฏการบวชของผู้หญิงชื่อวรมัย กบิลสิงห์ ขึ้นในสังคมไทยอีกครั้ง ในการบวชครั้งนี้ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเจ้าคุณพระพรหมมณี (ผิน สุวโจ) รองเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหารเป็นพระอุปัชฌาย์ให้ ด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นความอ่อนแอของวาทกรรมปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัท แต่อีกด้านหนึ่งมีการต่อรองกับอำนาจของวาทกรรมโดยการใช้สัจพจน์ที่ชี้ความแตกต่างจากของพระภิกษุอย่างชัดเจนและไม่มีการอ้างถึงความเป็นเถรวาท และอีก 15 ปีต่อมาสามเณรียุติเดินทางไปที่ไต้หวันด้วยทุนทรัพย์ส่วนตัวเพื่อรับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีในสายมหายาน แม้ว่าอำนาจของประกาศพระบัญชาพ.ศ. 2471 ยังคงอยู่ แต่ขอบเขตอำนาจนั้นมีเพียงภายในสังฆมณฑลในราชอาณาจักรไทยเท่านั้น และการบวชของวรมัยมีข้อแตกต่างจากครั้งความพยายามของนรินทรหลายประการ ประการแรกในครั้งนี้เป็นเรื่องความสนใจในพระธรรมคำสอนและแนวปฏิบัติของพระพุทธองค์ของผู้หญิงคนหนึ่งเป็นการส่วนตัว ไม่มีจุดประสงค์ทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง และที่สำคัญผู้บวชเป็นผู้ที่มีความพร้อมทางเศรษฐกิจสามารถจัดตั้งสถานปฏิบัติธรรมของตนเองได้ ภายใต้ชื่อ “วัตรทรงธรรมกัลยาณี” และไม่มีความต้องการพึ่งการออกใบอนุญาต (ประวัติพระมหาโพธิธรรมาจารย์ วงศ์ศากยะ ภิกษุณีโพธิสัตว์วรมัย กบิลสิงห์ มหาเถร www.thaibhikkhunis.org)

ความสำคัญของเหตุการณ์ของภิกษุณีวรมัยอยู่ที่ได้สร้างทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้ขับเคลื่อนความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทในครั้งปัจจุบัน ซึ่งหมายถึงบุตรสาวของภิกษุณีวรมัย จัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ผู้ได้รับการศึกษาทางด้านพุทธศาสนาถึงระดับปริญญาเอกและทำคุณูปการเรื่องภิกษุณีปาติโมกข์โดยตรง นอกจากนี้จะเป็นผู้ชี้ช่องทางไปบวชที่ไต้หวันให้แก่วรมัยแล้ว ต่อมาในปีพ.ศ. 2544 จัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ผู้ได้รับอิทธิพลในความสนใจในธรรมในพระพุทธศาสนาจากมารดา โดยอาศัยช่องว่างทางอำนาจของคณะปกครองสงฆ์ไทยเดินทางไปรับการบรรพชาอุปสมบทเป็นสามเณรีภิกษุณีที่ประเทศศรีลังกาซึ่งเป็นพุทธศาสนาสายเถรวาทและประกาศเป็นภิกษุณีเถรวาทรูปแรกของไทย และกลายเป็นประเด็นการปะทะกันของวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทอีกครั้งในประเทศไทย ปฏิบัติการในครั้งนี้นอกจากจะเกิดจากความต้องการที่จะศึกษาปฏิบัติธรรมส่วนบุคคลแล้วยังมีเป้าหมายในการประดิษฐานภิกษุณีบริษัทในพุทธศาสนาของไทยเพื่อเป็นทางเลือกให้กับผู้หญิง เป็นปฏิบัติการโดยผู้หญิงที่มีทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนความรู้ทางพระพุทธศาสนา และทุนชื่อเสียงในด้านการมีส่วนร่วมพัฒนาผู้หญิงและพระพุทธศาสนาที่มีเครือข่ายสนับสนุนจากนานาชาติ

ปฏิกริยาแรกจากตัวแทนคณะสงฆ์ไทยออกมาในรูปพระวรวงศ์มคธของสมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (<https://palungjit.org/threads/พระภิกษุณี-ควรมีหรือไม่-สมเด็จพระญาณสังวร.155929/>, เข้าถึงเมื่อวันที่วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2561) มีการอ้างถึงประกาศพระบัญชาพ.ศ. 2471 และย้ำถึงความไม่ถูกต้องชอบธรรมในการบวชของผู้หญิงตามหลักพระธรรมวินัย แต่ด้วยวิธีการพูดที่แตกต่าง

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

ออกไป แม้จะระบุว่า การบวชของสตรีเป็นการกระทำบาปกรรมต่อพระพุทธศาสนาอย่างหนัก เป็นบาปกรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุด หากแต่ผลกระทบจากการกระทำบาปหนักนี้กลับถูกระบุเป็นเพียงความเสี่ยง โดยกล่าวว่า “เชื่อไว้เถิด ดีกว่าไม่เชื่อ จะได้ไม่เป็นการเสี่ยงพาดนไปรับผลของบาปกรรมที่หนักนัก” ซึ่งหมายความว่า การเสี่ยงนั้นอาจจะเกิดหรือไม่เกิดผลร้ายขึ้นก็ได้ และเลือกใช้คำในลักษณะของการโน้มน้าวให้ “เชื่อดีกว่าไม่เชื่อ” มากกว่าที่จะเป็นการประกาศคำสั่งห้ามโดยตรง

ปฏิกริยาอย่างเป็นทางการจากสถาบันสงฆ์ตามออกมาอีกครั้งแต่หลังจากการกลับมาของสามเณรถึงเกือบสองปี ประกาศมติมหาเถรสมาคมครั้งที่ 31/2545 วันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2545 ได้อ้างถึงประกาศพระบัญชา พ.ศ. 2471 เช่นกัน หากแต่ระบุเพียง “เห็นควรปฏิบัติตาม” ตามประกาศพระบัญชานี้ มีการเสนอให้ผู้หญิงไทยผู้สนใจฝึกฝนในธรรมสมาทานเพียงศีล 8 เท่านั้น สำหรับประเด็นเงื่อนไขการบวชและความเป็นเลี่ยนหนามพระพุทธศาสนาถูกนำเสนอเพียงนัยที่แฝงไปกับการอ้างให้ปฏิบัติตามประกาศพระบัญชา พ.ศ. 2471 เท่านั้น การอ้างประกาศพระบัญชา พ.ศ. 2471 ทั้งฉบับโดยมิได้ผลิตซ้ำด้วยบททั้งหมดนั้น อาจมองได้ว่าการแสดงความเคารพต่อพระวินัยจรรยาของกรมหลวงชินวราลงกรณ์ แต่ก็มีนัยของการไม่นำประเด็นกลับมาวินิจฉัยใหม่ และมีความเป็นไปได้ว่ามหาเถรสมาคมได้ตระหนักถึงเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่เปิดกว้างมากขึ้น อันจากการต่อรองของประชาชนที่มีความแตกต่างหลากหลายมากขึ้น จึงหลีกเลี่ยงการย้ำความเป็นเลี่ยนหนามพระพุทธศาสนาออกมาอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังระบุให้มีการเผยแพร่มติออกเป็นเอกสารเผยแพร่แก่สาธารณชนต่อไป ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นอำนาจของพุทธศาสนิกชนที่มีเพิ่มมากขึ้น และต้องคำนึงถึงในการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ จากมติของมหาเถรสมาคมในครั้งนี้ วัดหนองป่าพงมีปฏิกริยารับสนองมตินี้ โดยออกคำสั่งให้วัดโพธิญาณ เมืองเพิร์ธ ประเทศออสเตรเลียพ้นจากการเป็นวัดสาขา เนื่องจากพบว่ามีการจัดการบวชให้กับผู้หญิงขึ้น

ต่อมาเมื่อเหตุการณ์การบวชที่เกาะยอ จังหวัดสงขลาในปี พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นการจัดการบวชอาอุปสมบทสามเณรภิกษุณีครั้งแรกในประเทศไทยที่มีการประชาสัมพันธ์ออกไปในวงกว้าง ในครั้งนั้นมหาเถรสมาคมมีความพยายามที่จะประสานกับกระทรวงการต่างประเทศเพื่อที่จะป้องกันการเข้ามาของพระต่างชาติที่จะเข้ามาในราชอาณาจักรไทยเพื่อช่วยดำเนินการบวชให้กับหญิงไทย ความพยายามดังกล่าวดูเหมือนไม่ส่งผลในการหยุดยั้งการเติบโตภิกษุณีบริษัทในไทยลงได้

ในส่วนที่เกี่ยวกับภาครัฐ ผลวิจัยยังพบว่า มีกลไกการทำงานของวาทกรรมปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทในโครงสร้างสังคมไทย ได้แก่ การเข้าไปกำหนดกรอบความรู้เรื่องภิกษุณีในระบบการศึกษาทั้งของรัฐและของสงฆ์ หนังสือแบบเรียนนักเรียนทั้งสามระดับ โดยพบว่าในการกล่าวถึงภิกษุณีมีการลดทอนความสำคัญลงให้เป็นเพียงการกล่าวถึงบุคคลในประวัติศาสตร์ไม่มีการแสดงบทบาทหรือความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน อีกทั้งไม่มีการกล่าวถึงประเด็นที่เป็นปัญหาขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการสูญเสียไปแล้วของภิกษุณี หรือการตีความพระธรรมวินัยที่เกี่ยวข้องกับการบวชผู้หญิง ภาพตัวแทนของผู้หญิงที่ถูกฉายซ้ำในหนังสือนักเรียนศึกษาเป็นเพียงบทบาทของผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการถวายข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาถูกกล่าวซ้ำหลายครั้ง สอดคล้องกับการนำเสนอในแบบเรียนวิชาพระพุทธศาสนาของกระทรวงศึกษาธิการทั้ง 12 เล่มที่เน้นการเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของผู้หญิงในสถานะของขมาวาสเท่านั้น และภิกษุณีเป็นเพียงเรื่องราวส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเท่านั้น (หนังสือพิมพ์เรียนหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี โท และเอก ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2557, หนังสือแบบเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

ป. 1- ม. 6, 2551) ปฏิบัติการของวาทกรรมที่ปรากฏในโครงสร้างสังคมอีกรูปแบบหนึ่งก็คือแม่ชี ที่ถูกเสนอให้เป็นทางเลือกของผู้หญิง หากแต่แม่ชียังคงไม่มีสถานภาพทั้งทางรัฐและในสังคมชนบทที่ชัดเจน ไม่ต่างจากสถานะของสามเณรีภิกษุณี หรืออาจกล่าวได้ว่าแย่กว่าเสียด้วยซ้ำเพราะเป็นสถานภาพที่ไม่ได้รับการกล่าวถึงในพระพุทธรูปบุญ

ในขณะเดียวกัน รัฐซึ่งได้รับอิทธิพลจากแนวคิดสิทธิเสรีภาพและหลักสิทธิมนุษยชนสากล มีกฎหมายสิทธิมนุษยชนที่ให้ความคุ้มครองเสรีภาพในการนับถือศาสนากับทุกคน ทำให้บทบาทของรัฐต้องเปลี่ยนไปจากที่ต้องให้ความดูแลและคุ้มครองพระพุทธศาสนา เป็นการดูแลพระศาสนาแต่ต้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล ส่งผลให้กลไกของรัฐเป็นทั้งอุปสรรคและกั้นชนให้กับเหล่าสามเณรีภิกษุณี โดยในขณะที่ยกคกรองสงฆ์ไม่ยอมรับสถานภาพของภิกษุณีและไม่มีภาระบุญในนิยามคณะสงฆ์ในกฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทำให้เกิดสภาพลักลั่นในการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐต่อสามเณรีภิกษุณีในการใช้บริการของรัฐในหลายส่วนเช่นการบำบัดประชาชน การเข้ารักษาพยาบาล แต่ในขณะเดียวกันกฎหมายรัฐธรรมนูญรัฐจะต้องคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในการเลือกนับถือและปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาของแต่ละปัจเจกบุคคล หากความเชื่อและการปฏิบัติไม่เป็นอันตรายต่อรัฐและขัดต่อศีลธรรมของประชาชน

อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่าในครั้งนี้อำนาจของวาทกรรมปิดกั้นดูอ่อนแรงลง ฝ่ายพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทอาศัยช่องว่างทางอำนาจของคณะปกครองสงฆ์ไทยที่จำกัดเพียงในสังคมชนบทในราชอาณาจักรไทยเท่านั้นและแรงสนับสนุนจากเครือข่ายพุทธศาสนิกชนข้ามชาติที่มาในรูปแบบการเดินทางออกไปบวชที่ต่างประเทศและการเดินทางเข้ามาของคณะภิกษุภิกษุณีจากต่างประเทศเพื่อทำการบวชให้หญิงไทย แรงหนุนอีกทางมาจากหน่วยงานอิสระต่างๆ เช่นมหาวิทยาลัย กลุ่มเครือข่ายเสนอกฎหมายเพื่อส่งเสริมภิกษุณีเต็มเต็มพุทธบริษัท 4 ที่ทำหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับภิกษุณีแก่ประชาชนจากการจัดการเสวนาในที่ต่างๆ และเป็นหน่วยงานที่ออกหน้าในการเรียกร้องสถานภาพทางรัฐให้กับกลุ่มสามเณรีภิกษุณีไทย

สำหรับบทบาทของสื่อ ในความพยายามครั้งปัจจุบัน ความหลากหลายของสื่อและพัฒนาการทางเทคโนโลยีที่เพิ่มศักยภาพให้สื่อและผู้ใช้สื่อจนถึงระดับที่แทบจะไม่มีขีดจำกัดส่งผลให้สื่อแสดงบทบาทที่แตกต่างไปจากครั้งความพยายามของนรินทร์ สื่อหนังสือพิมพ์ยังคงทำหน้าที่รายงานเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวของประเด็น สื่อหนังสือเล่มถูกนำมาใช้เพื่อให้ข้อมูลความรู้และรายละเอียดเหตุผลของทั้งสองฝ่าย ในขณะที่สื่อสังคมออนไลน์เป็นพื้นที่ที่ผู้ใช้สื่อสามารถเป็นผู้สร้างสารแสดงความคิดเห็นของตนเองและสามารถมีปฏิกริยากับตัวสารของผู้อื่นได้ ภาพการปะทะกันวาทกรรมจึงปรากฏให้เห็นในวงกว้างมากขึ้นและลึกลงไปในรายละเอียดได้มากยิ่งขึ้น สื่อสังคมออนไลน์ เช่นเฟซบุ๊ก มีบทบาทอย่างยิ่งในการรื้อสร้างอัตลักษณ์ของภิกษุณีไทยในปัจจุบัน ภิกษุณีกลุ่มต่างๆมีการใช้เฟซบุ๊กในการสื่อสารความรู้สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับภิกษุณีนำเสนอภาพวัตรปฏิบัติของภิกษุณีที่ได้รับการตอบรับและศรัทธาจากชุมชน สื่อให้เห็นการทำประโยชน์ของภิกษุณีต่อพระพุทธศาสนา ชุมชนและสังคมในรูปแบบกิจกรรมต่างๆ เช่นแสดงธรรม กิจกรรมเพื่อสังคม และยังสื่อให้เห็นถึงการยอมรับจากพระภิกษุไทยบางกลุ่ม สัดส่วนของการสนับสนุนการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทบนสื่อต่างๆ มากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญเมื่อเทียบกับยุคของนรินทร์ และเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่มีส่วนในการทำให้ภิกษุณีบริษัทค่อยๆเติบโตขึ้นในสังคมไทย ปัจจุบัน (พ.ศ. 2561) คาดว่ามีสามเณรีภิกษุณีไทยกระจายอยู่ทั่วภูมิภาคของไทยไม่น้อยกว่า 200 รูป

ตารางเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจจากความพยายามทั้งสองครั้ง

อำนาจ	ความพยายามรื้อฟื้นพ.ศ. 2471	ความพยายามครั้งปัจจุบัน
พระพุทธรูป	พุทธศาสนิกให้การเคารพสูงสุด	พุทธศาสนิกยังคงให้การเคารพสูงสุด
ผู้ตีความพระไตรปิฎก	อยู่กับพระภิกษุเพศชาย	เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีความสามารถในการเรียนรู้และเข้าใจ
ความเป็นเถรวาท	มีความเข้มแข็ง เถรวาทคือศูนย์กลางของพระศาสนา	ความเป็นเถรวาทถูกตั้งคำถาม เถรวาทไม่ใช่ทั้งหมดของพุทธศาสนา
พระสังฆราชและคณะปกครองสงฆ์	อำนาจสูงสุดในสังคมชนบทและมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชน	เฉพาะอำนาจปกครองภายในสังฆมณฑลเท่านั้น ไม่มีอำนาจเหนือพุทธศาสนิกชนมากนัก
รัฐ	ทั้งดูแลและคุ้มครองพระศาสนา	ดูแลพระศาสนา แต่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพประชาชน
สถาบันพระมหากษัตริย์	คัดค้านการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัท ทรยศนะที่มีอิทธิพลต่อพสกนิกร	ไม่ปรากฏบทบาท
สื่อ	หนังสือพิมพ์เป็นหลัก และอยู่ข้างสถาบันสงฆ์	มีความหลากหลาย ศักยภาพไม่จำกัด อยู่ข้างสาธารณชน
จารีตประเพณี	มีความเคร่งครัดในประเพณีนิยม	อิทธิพลตะวันตก เหตุผลนิยม เปิดกว้างกับการเปลี่ยนแปลง

ของนรินทร์ โดยเป็นการปะทะกันภายใต้ 3 กรอบใหญ่ ๆ ได้แก่ กรอบความรู้พระพุทธรศาสนา กรอบบทบาทอำนาจรัฐ และกรอบจารีตประเพณี

ภายใต้กรอบความรู้พระพุทธรศาสนา เหตุผลหลักในการปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทอ้างถึงพระพุทธรูปบัญญัติที่ระบุว่า การบวชของผู้หญิงนั้นจะต้องบวชด้วยสงฆ์สองฝ่าย และเนื่องด้วยฝ่ายเถรวาทเห็นว่าภิกษุณีสายเถรวาทได้สูญวงศ์ไปแล้วจึงเป็นไปไม่ได้ที่จะรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัทขึ้นมาอีก และยังมีกรณีความพระไตรปิฎกว่าพระพุทธรองค์ไม่มีพระประสงค์ที่จะให้มีภิกษุณีในพุทธศาสนาจึงได้ทรงตั้งครุธรรม 8 ประการและกำหนดสิกขาบทมากถึง 311 ข้อ เพื่อเป็นการคุมกำเนิดภิกษุณีบริษัทให้สูญวงศ์ไปในที่สุด ฝ่ายสนับสนุนการรื้อฟื้นแสดงได้หลักฐานว่ามีความไม่ลงรอยในตัวบทพระไตรปิฎกที่ดีความได้ว่าพระพุทธรองค์ทรงให้ความสำคัญกับภิกษุมากกว่าและยังไม่ได้ทรงเพิกถอนคำอนุญาตที่ให้ภิกษุบวชแก่ผู้หญิงได้ นอกจากนี้ยังมีตัวบทในพระไตรปิฎกที่ระบุว่าทรงมีพระประสงค์อย่างชัดเจนที่จะต้องให้มีพุทธบริษัท 4 เพื่อเป็นเครื่องค้ำหนุนพระพุทธรศาสนา สำหรับการสืบสายของภิกษุณีนั้น มีการแสดงหลักฐานการสืบสายภิกษุณีตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมายังประเทศจีนและเจริญเติบโตอยู่ในได้วันนี้ในปัจจุบัน ชุมชนพุทธที่มีมีการเปลี่ยนแปลงไปจากครั้งความพยายามของนรินทร์ก็คือแนวคิดเรื่องความเป็นเลี่ยนนามพระพุทธรศาสนา ที่ปรากฏไม่เด่นชัดในการปะทะกันในครั้งนี้ปัจจุบัน ความเห็นที่ไม่สอดคล้องในประเด็นความถูกต้องชอบธรรมในทางพระธรรมวินัยยังคงเป็นที่ถกเถียงแต่ความเข้มข้นในการประณามผู้สนับสนุนถูกลดลงไป

ในกรอบบทบาทอำนาจรัฐ ในครั้งความพยายามของนรินทร์และพวกมีการใช้กฎหมายวินิจฉัยว่า พุทธการณีนรินทร์และพวกทำให้เสื่อมเสียพระศาสนา ตามข้อวินิจฉัยของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการทำให้ประชาชนหลงใหลและเป็นเหตุให้เสื่อมเสียการปกครองแห่งราชอาณาจักร มีการดำเนินการจับกุมสามเณรี

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

และบังคับให้เลิก แต่ในครั้งปัจจุบัน บทบาทหน้าที่ของรัฐแม้จะยังต้องดูแลพระพุทธศาสนา หากแต่ยังมีบทบาทที่จะต้องให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการเลือกนับถือและปฏิบัติทางศาสนาตามความเชื่อของตนเอง ทางออกของรัฐในการไม่นิยามสถานภาพของภิกษุณีไว้ในพรบ.สงฆ์จึงเป็นประเด็นที่ปะทะกันของทั้งสองฝ่าย

สำหรับกรอบจารีตประเพณี การบวชของผู้หญิงนับเป็นสิ่งใหม่ของสังคมทั้งในครั้งความพยายามของนรินทรและในความพยายามปัจจุบัน ในครั้งความพยายามของนรินทรฝ่ายปิดกั้นพยายามตอกย้ำว่าบทบาทของผู้หญิงในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมก็คือการเป็นผู้อุปถัมภ์พระศาสนาและหากมีความสนใจในการปฏิบัติธรรมก็สามารถปฏิบัติธรรมโดยไม่ต้องบวช ซึ่งยังคงเป็นวาทกรรมทางออกสำหรับผู้หญิงไทยในปัจจุบัน ประเด็นสิทธิสตรีถูกนำมาเป็นประเด็นโต้แย้งในความพยายามครั้งปัจจุบัน สำหรับฝ่ายปิดกั้นมองว่าเป็นการเรียกร้องความเท่าเทียมทางเพศจากแนวคิดของตะวันตกที่ไม่ได้นำบริบททางวัฒนธรรมและศาสนามาพิจารณาประกอบ แต่สำหรับฝ่ายสนับสนุน แนวคิดสตรีนิยมที่นำมาใช้เป็นแนวคิดสตรีนิยมสายพุทธศาสนาที่ต้องการตีความระบบศาสนาใหม่ให้อีกกับการพัฒนาผู้หญิงและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีส่วนในการตัดสินใจทางเลือกของตนเอง วาทกรรมชุดทางออกของผู้หญิงในพื้นที่ทางศาสนาในปัจจุบันมีตั้งแต่การเป็นเพียงพุทธศาสนิกชน การเป็นอุบาสิกาที่ประพฤติปฏิบัติธรรมโดยไม่ต้องบวชหรือบวชเป็นแม่ชี การไปบวชในสายมหายาน หรือจะบวชในรูปแบบใดๆก็ได้ หากแต่ต้องไม่ใช่เถรวาท แต่ทางออกอีกทางหนึ่งที่ฝ่ายสนับสนุนพยายามเสนอก็คือการนำพระธรรมวินัยมาร่วมกันพิจารณาใหม่เพื่อให้ผู้หญิงสามารถบวชปฏิบัติธรรมตามแนวคำสอนของพระพุทธองค์ได้โดยไม่มีอุปสรรค

ในมิติของการสื่อสารนั้น กลยุทธ์ในการสื่อสารวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทของไทยจากความพยายามทั้งสองครั้งสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางเปรียบเทียบกลยุทธ์การสื่อสารในความพยายามรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัททั้งสองครั้ง

กลยุทธ์การสื่อสาร	ความพยายามครั้งนรินทรและพวก		ความพยายามครั้งปัจจุบัน	
	ฝ่ายปิดกั้น	ฝ่ายรื้อฟื้น	ฝ่ายปิดกั้น	ฝ่ายรื้อฟื้น
การอธิบาย	ประกาศพระบัญชา	นรินทรพยายามสื่อสารผ่านทางหนังสือพิมพ์	พระวรธรรมคติ มติมหาเถรสมาคม การอธิบายให้ข้อมูล	ผ่านทางการใช้สื่อต่างๆ
การโต้แย้งและประณาม	การประณามในประกาศพระบัญชาและในหนังสือพิมพ์	นรินทรโต้แย้งและบริภาษสถาบันสงฆ์	ปรากฏในสื่อสังคมออนไลน์โดยฆราวาส	ปรากฏในสื่อสังคมออนไลน์โดยฆราวาส
การใช้อำนาจบังคับ	การสั่งห้ามพระเณรบวชให้ผู้หญิง การสึกพระอาจ การห้ามใช้ สามัคยาจารย์สมาคม		การขับวัดโพธิญาณของวัดหนองป่าพง การขับสามเณร ภิกษุณีออกจากวัด หลังมีมติมหาเถรสมาคม	

กลยุทธ์การสื่อสาร	ความพยายามครั้งนรินทร์และพวก		ความพยายามครั้งปัจจุบัน	
	ฝ่ายปิดกัน	ฝ่ายรื้อฟื้น	ฝ่ายปิดกัน	ฝ่ายรื้อฟื้น
การใช้องค์กร สถาบัน	การสักสามเณรี พระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์	ความพยายามฟ้องกลับ การอุทธรณ์ การยื่นฎีกา	ไม่นิยามสถานะภาพในกฎหมาย การกำหนดกรอบความรู้เกี่ยวกับภิกษุณีในหนังสือแบบเรียน การอ้างสถาบันแม่ชีเป็นทางออก	การยืนยันสิทธิตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ การสนับสนุนจากเครือข่ายข้ามชาติและหน่วยงานอิสระ
การใช้ความรุนแรง	จับกุมสามเณรี การลักพาตัว			
การใช้ความตื้อดื้อ		บวชเพิ่ม เปลี่ยนสีจีวร ตั้งนิกายใหม่		การบวชเพิ่ม ทั้งจากต่างประเทศ และการบวชในไทย
การปฏิบัติ		วัตรปฏิบัติของสามเณรี การแสดงความเคารพของนรินทร์ต่อสามเณรี		วัตรปฏิบัติของสามเณรีภิกษุณี การแสดงความเคารพ นอบน้อมต่อพระภิกษุ การแสดงเผยแผ่ ธรรมะแก่ผู้แสวงธรรม การทำประโยชน์ให้กับสังคมในรูปแบบต่างๆ

ในขณะที่การเข้าถึงสื่อที่หลากหลายในปัจจุบันทั้งในแง่ของการเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ทำให้สาธารณชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและมีบทบาทในการสนับสนุนการรื้อฟื้นภิกษุณีบริษัมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ปัจจัยหนึ่งของการอ่อนแรงลงของวาทกรรมปิดกันคือการสื่อสารของคณะปกครองสงฆ์ที่ยังคงมีรูปแบบการสื่อสารทางเดียวจากผู้ส่งสารสู่ผู้รับสารเหมือนเมื่อครั้งความพยายามของนรินทร์ ในขณะที่พัฒนาการสื่อสารในปัจจุบันเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการตั้งคำถามมากยิ่งขึ้นกับความเป็นเถรวาทและการใช้อำนาจของคณะปกครองสงฆ์ วาทกรรมความเป็นเถรวาทเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เงื่อนไขอื่นๆ ไม่สามารถคลี่คลายออกไปได้ไม่ว่าจะเห็นว่ามีช่องทางอย่างไร แต่การปรากฏพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ที่ขัดแย้งกับแนวคิดนี้เป็นจำนวนมากในสังคม ทำให้สังคมอาจกลับไปตั้งคำถามกับประเด็นการตีความพระพุทธรูปบุญญิตีและขอบเขตระดับของการไม่ปรับเปลี่ยนแปลงพุทธรูปบุญญิตี

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัย พบว่า กลไกการทำงานของวาทกรรมดำเนินไปภายใต้กรอบความรู้สามกรอบหลัก ได้แก่ กรอบความรู้พระพุทธศาสนา กรอบบทบาทอำนาจรัฐ และกรอบจารีตประเพณี โดยสื่อ

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

ของแต่ละยุคมีอำนาจในการเป็นตัวขับเคลื่อน ในครั้งความพยายามของนรินทรอำนาจทั้ง 8 ประสานการทำงานไปในทิศทางของการปิดกั้นและเน้นให้เห็นว่าพฤติกรรมของนรินทรและพวกเป็นการกระทำที่ผิดพระพุทธรูปบัญญัติ ผิดกฎหมายบ้านเมือง และผิดจารีตประเพณีอันดีงาม แต่เมื่อมาถึงความพยายามในครั้งปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางอำนาจที่ปรากฏในการปะทะกันของวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทไทยที่ส่งผลให้อิทธิพลของวาทกรรมปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีต้องอ่อนแรงลง ประเด็นการอภิปรายในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่ทำให้วาทกรรมปิดกั้นต้องอ่อนแรงลง โดยพิจารณาจากอำนาจที่มาจากภายในสังฆะและภายนอกสังฆะ

อำนาจจากภายในสังฆะ ประกอบด้วยอำนาจพุทธรูปบัญญัติ อำนาจผู้ตีความพุทธรูปบัญญัติ อำนาจความเป็นเถรวาทและ อำนาจคณะปกครองสงฆ์ แม้ว่าความศักดิ์สิทธิ์ของตัวบทพระพุทธรูปบัญญัติยังคงเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ความอ่อนแรงของวาทกรรมปิดกั้นส่วนหนึ่งเกิดจากการที่อำนาจการตีความพระพุทธรูปบัญญัติได้ถูกถ่ายไปยังผู้หญิงด้วยอีกทางหนึ่ง แต่ที่สำคัญก็คืออำนาจความเป็นเถรวาทและอำนาจคณะปกครองสงฆ์ ภาพปรากฏของพระภิกษุไทยส่วนหนึ่งที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นเถรวาท และภาพเปรียบเทียบระหว่างภิกษุณีที่แสดงออกถึงการดำเนินตามรอยพระพุทธรูปอย่างเคร่งครัดกับพระภิกษุกลุ่มที่มีวัตรปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นเถรวาท ชัดเจนให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องระหว่างวาทกรรมความเป็นเถรวาทที่ถูกยกอ้างขึ้นมากับภาคปฏิบัติการของความเป็นเถรวาทที่ปรากฏ อีกทั้งตัววาทกรรม เถรวาทที่กล่าวว่าเป็นระบบการสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาที่มุ่งรักษาคำสอนเดิมของพระพุทธรูปยังคงไม่สอดคล้องกับสภาพการนับถือพระพุทธรูปศาสนาของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ดังที่ปรากฏในการจัดกลุ่มแนวปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนไทยที่สามารถแบ่งได้อย่างน้อยถึง 5 กลุ่ม

สืบเนื่องไปถึงส่วนของการใช้อำนาจปกครองของคณะสงฆ์ ที่มีแนวคิดที่จะต้องรักษาความถูกต้องของพระพุทธรูปบัญญัติให้สมบูรณ์ครบถ้วนที่สุด เมื่อนำไปเทียบกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในพุทธศาสนาที่ผ่านมา โดยเฉพาะเหตุการณ์ของสันติอโศก และธรรมกายอาจทำให้เกิดประเด็นข้อสงสัยในหลักการที่ใช้พิจารณาความ กรณีสันติอโศกนั้น มีประกาศมหาเถรสมาคมขับออกจากสังฆะเพราะการไม่ยอมรับอำนาจปกครองของมหาเถรสมาคม โดยมีความขัดแย้งในเรื่องการอดอุทริมนุสสรธรรมการแปลคำบาลีที่คาดเคลื่อน และการนำสิ่งที่ตีงามมายึดถือปฏิบัติแบบผิด ๆ และที่สำคัญมีการวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ที่รุนแรง ส่วนกรณีวัตรธรรมกาย แม้จะถูกวิพากษ์ถึงการตีความพระธรรมวินัยว่ามีความผิดเพี้ยนไปจากพระพุทธรูปบัญญัติอย่างมาก แต่จากความสัมพันธ์อันดีของธรรมกายและคณะปกครองสงฆ์ที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ ถูกตั้งเป็นข้อสงสัยถึงการไม่มีปฏิกิริยาจากคณะปกครองสงฆ์ออกมาแสดงการปกป้องพระธรรมวินัยของพระพุทธรูปแต่อย่างใด ปัจจุบันเฉพาะตัวอดีตเจ้าอาวาสเท่านั้นที่เป็นผู้ต้องหาในคดีทางโลกคือการฟอกเงิน และด้วยอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยสำนักนายกรัฐมนตรีได้ประกาศถอดถอนสมณศักดิ์อดีตเจ้าอาวาสวัตรธรรมกาย มิใช่ด้วยการวินิจฉัยของคณะปกครองสงฆ์ เหตุการณ์ที่กล่าวมาทั้งหมดสะท้อนให้เห็นความไม่สอดคล้องในแนวปฏิบัติของคณะปกครองสงฆ์ต่อหลักการเถรวาทในการยึดมั่นพระพุทธรูปบัญญัติพระธรรมวินัย ส่งผลให้น่าหนักในการอ้างหลักการนี้ไม่มีน้ำหนักเพียงพอในทรรศนะของผู้วิจัย และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วาทกรรมปิดกั้นการรื้อฟื้นภิกษุณีอ่อนแรงลงอย่างมีนัยสำคัญ และอาจมีผลทำให้เป็นการโดดเดี่ยวพระภิกษุสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดให้กลายเป็นเพียงชนกลุ่มน้อยของพระพุทธศาสนาไทยได้

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

สำหรับปัจจัยภายนอกสังคม นอกจากการเปลี่ยนแปลงของสื่อจากเดิมที่มีเพียงหนังสือพิมพ์เป็นหลักในยุคของนรินทร์สู่ความหลากหลายและศักยภาพที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญและทำให้ผู้ที่เข้าถึงสื่อมีความหลากหลายมากขึ้นในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีอำนาจที่สำคัญ ได้แก่ อำนาจรัฐและอำนาจจารีตประเพณี

อิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ความตระหนักในเรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพของบุคคลกลายเป็นคุณค่าพื้นฐานของสังคมปัจจุบันซึ่งรัฐต้องให้ความคุ้มครอง ในขณะที่การปิดกั้นการบวชของผู้หญิงถูกมองว่าเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลในการเลือกปฏิบัติกิจทางศาสนา ด้วยอำนาจปกครองของรัฐที่ยึดโยงกับอำนาจคณะปกครองสงฆ์ การออกกฎหมายพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์จึงมีกระบวนการที่ต้องผ่านการวินิจฉัยจากคณะสงฆ์ก่อน เมื่อมีความไม่สอดคล้องระหว่างคุณค่าพื้นฐานสากลของรัฐกับการตีความพุทธบัญญัติของคณะปกครองสงฆ์จึงถูกสะท้อนออกมาให้เห็นเป็นความลักลั่นที่ในตัวกฎหมายที่ด้านหนึ่งสถานภาพของภิกษุณีไทยยังไม่ได้การรับรองทางกฎหมาย แต่ในขณะเดียวกันรัฐยังคงต้องให้ความคุ้มครองผู้หญิงที่ปฏิบัติธรรมในสถานะนักบวชในพระพุทธศาสนา และความลักลั่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องของโครงสร้างอำนาจรัฐและอำนาจปกครองสงฆ์ อีกทั้งยังไม่สัมพันธ์กับพัฒนาการของสังคม

อำนาจสุดท้ายที่เป็นปัจจัยภายนอกได้แก่อำนาจของจารีตประเพณี พุทธเถรวาทไทยเป็นพื้นที่ที่ให้สิทธิเพศชายเหนือเพศหญิงมาแต่ครั้งเข้ามาสู่สุวรรณภูมิ และเป็นพื้นที่ที่ถูกทำให้มีความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่สามารถวิพากษ์ได้ ในด้านหนึ่งการอ้างประเด็นสิทธิสตรีเพื่อเรียกร้องให้เกิดการยอมรับการบวชของผู้หญิงถูกมองว่าเป็นการนำแนวคิดตะวันตกที่ไม่เข้ากับบริบทของสังคมพุทธศาสนาไทย ในอีกด้านหนึ่งหากพิจารณาพุทธประวัติตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจะพบว่าประเด็นภิกษุณีอาจจะเป็นการพยายามเปลี่ยนจารีตประเพณีของสังคมไทยและสังคมชนไทย แต่ไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงพระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาลแม้ว่าสถานะของผู้หญิงในสังคมจะถูกกดทับอย่างมาก แต่มีหลักฐานมากมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของพระพุทธองค์ที่จะยกระดับผู้หญิงในสังคมโดยพยายามที่จะจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับพุทธศาสนาด้วยท่าทีประนีประนอมกับสังคมในภาพรวม ประกอบกับการพัฒนาแนวคิดสตรีนิยมที่แตกสายออกมาเป็นสตรีนิยมสายพุทธศาสนาที่มองว่าการเคลื่อนไหวของผู้หญิงเพื่อให้สามารถบวชได้ไม่เป็นการเรียกร้องบทบาทและความสำคัญของผู้หญิงในพื้นที่พุทธศาสนา แต่เป็นการผสมผสานแนวคิดที่จะใช้พุทธศาสนาในการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงใช้ศักยภาพในการพัฒนาตนเองและมีส่วนร่วมในการสืบสานพระพุทธศาสนาได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะเกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมในที่สุด ความเข้าใจในมุมมองเหล่านี้ที่มีมากขึ้นในสังคมส่งผลให้เกิดการเปิดรับกลุ่มภิกษุณีในสังคมไทยมากขึ้นเป็นลำดับและสะท้อนความอ่อนแอของวาทกรรมปิดกั้นภิกษุณีเถรวาทไทยไปในเวลาเดียวกัน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับวาทกรรมภิกษุณีเถรวาทไทยอีกประเด็นหนึ่งก็คือกลไกการทำงานของชุดวาทกรรมที่มีต่อบุพการีของผู้บวช การสนับสนุนของบิดามารดาท่ามกลางความขัดแย้งในประเด็นความถูกต้องชอบธรรมในการบวชนั้นเป็นผลจากอำนาจวาทกรรมชุดใด

2) การสื่อสารของมหาเถรสมาคมในกรณีความขัดแย้งในการตีความในพระธรรมวินัย เป็นอีกประเด็นที่น่าสนใจเพื่อประโยชน์แก่สถาบันศาสนาและพุทธศาสนิกชนทั่วไป

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

บรรณานุกรม

- จามะรี เชียงทอง. (2558). “ผี ร่างกายผู้หญิง และโลกาภิวัตน์.” ใน ส. ตันชัยนันท์ (บ.ก.), **จิตกร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท พีเพรส จำกัด. [Jamaree Chiengthong. (2015). **Ghost, Women Body and the Globalization**. In Sucheela Tanchainan (Ed.), Chit Bhumisak the Opinion about Gender in Thai Society] (pp.80-101). Bangkok: P.Press Co.Ltd]
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2552). **วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์ และความเป็นอื่น**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิภาษา. [Chairat Charoensin-o-larn. (2009). **Development Discourse: Power, Knowledge, Truth, Identity and Otherness**. Bangkok: Vibhasa publishing.]
- ธาวิต สุขพานิช. (2558). “เอกสิทธิ์แห่ง แม่เจ้าเรือน”. ใน ส. ตันชัยนันท์ (บ.ก.), **จิตกร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท พีเพรส จำกัด. [Thawit Sukphanit. (2015). **The Privilege of Mother of the House**. In Sucheela Tanchainan (Ed.), Chit Bhumisak the Opinion about Gender in Thai Society] (pp.47-51). Bangkok: P.Press Co.Ltd.]
- ธัมมันทาภิกษุณี. (2547). **เรื่องของภิกษุณีสงฆ์**. กรุงเทพฯ: บริษัท ส่องสยาม จำกัด. [Bhikkhuni Dhammananda. (2004). **The Story of Bhikkhunis**. Bangkok: Song Siam Co. Ltd.]
- นรินทร์ ภาสิต. (2544). **แถลงการณ์เรื่อง สามเณรี วัดนาริวงศ์**. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). [Narin Bhasit. (2001). **The Statement Regarding Samaneri of Nariwong Monastery**. Bangkok: Amarin printing and publishing PCL.]
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). **ผ้าขาวม้า, ผ้าขี้ริ้ว, กางเกงใน และ ฯลฯ ว่าด้วยประเพณี, ความเปลี่ยนแปลง และเรื่องสรรพสาระ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มติชนปากเกสิด. [Nithi Eawsriwong. (2014). **Loincloth, Sarong, Underwear and etc. Regarding Tradition, Change, and Miscellaneous**. Bangkok: Matichon Press.]
- ปรานี วงษ์เทศ. (2558). “ผู้หญิงสยาม บทบาทและสถานภาพร่องรอยจากพิธีกรรม ความเชื่อ.” ใน ส. ตันชัยนันท์ (บ.ก.), **จิตกร ภูมิศักดิ์ และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท พีเพรส จำกัด. [Pranee Wongthes. (2015). **Siamese Women, Roles and the Statuses from Faiths and Rituals**. In Sucheela Tanchainan (Ed.), Chit Bhumisak the Opinion about Gender in Thai Society (pp.54-66). Bangkok: P.Press Co.Ltd.]
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). **คนไทยใช่กบเก่า? (เถรวาท vs. ลัทธิอาจารย์)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา. [Phra Brahmaganabhorn (P.A. Payutto). (2013). **Are Thai people old frog? (Theravada vs. following teachers)**. Bangkok: Phraphutthasatsana Press of Thammasapa.]
- ภัทรพร สิริกาญจน์. (2557). **พระพุทธศาสนาในประเทศไทย: เอกภาพในความหลากหลาย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. [Pataraporn Sirikanchana. (2014). **Buddhism in Thailand: The Unity in the Diversity**. Bangkok. Thammasart University Press.]

- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. (2558). “ผู้หญิงในสังคมหมู่บ้าน.” ใน ส. ตันชัยนันท์ (บ.ก.), **จิตกร ภูมิศักดิ์และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท พีเพรส จำกัด. [Warunee Bhurisinsith, (2015). *Women in Village Society*. In Sucheela Tanchainan (Ed.), Chit Bhumisak the opinion about gender in Thai society] (pp.131-154). Bangkok: P.Press Co.Ltd.]
- สามชาย ศรีสันต์. (2561). *On Critical Discourse Analysis ว่าด้วยการวิเคราะห์วาทกรรมแนววิพากษ์: บทศึกษาวิเคราะห์วาทกรรมการพัฒนา/หลังการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ. [Samchai Sresunt. (2018). *On Critical Discourse Analysis. The Study of the Analysis of Development /Post-development Discourses*. Bangkok. Sommadhi Publisher.]
- สุชีลา ตันชัยนันท์. (2558). “ผู้หญิง” ในทัศนะจิตกร ภูมิศักดิ์.” ใน ส. ตันชัยนันท์ (บ.ก.), **จิตกร ภูมิศักดิ์และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท พีเพรส จำกัด. [Sucheela Tanchainan, (2015). *Women in Chit Bhumisak's View*. In Sucheela Tanchainan (Ed.), Chit Bhumisak the Opinion about Gender in Thai Society] (pp. 8-31). Bangkok: P.Press Co.Ltd.]
- สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2558). “การวิเคราะห์เรื่องเพศภาวะในสังคมไทย.” ใน ส. ตันชัยนันท์ (บ.ก.), **จิตกร ภูมิศักดิ์และวิวาทะเรื่องเพศภาวะในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท พีเพรส จำกัด. [Suwadee Thanaprasitpattana, (2015). *The Analysis of Gender in Thai Society: from the Historical perspective*. In Sucheela Tanchainan (Ed.), Chit Bhumisak the Opinion about Gender in Thai Society] (pp. 38-46). Bangkok: P.Press Co.Ltd.]
- เอกสารจากสำนักหอจดหมายเหตุ ม.ร. 7 รล ม้วนที่ 31 [Documents from The National Archives of Thailand]
- หนังสือแบบเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ป. 1 – ป. 6 (2551)** กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์ [Textbook Buddhism Basic Course Primary School. Group of Social Studies, Religious and Culture (2008) Bangkok : Aksornchareontud Press.]
- หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน พระพุทธศาสนา ม.1 - ม. 6 (2551)** กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์ [Textbook Buddhism Basic Course Secondary School. Group of Social Studies, Religious and Culture (2008). Bangkok : Aksornchareontud Press.]
- หนังสือยิมเรียนหลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นตรี (2557)** กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย. [Textbook Dhamma Study, Elementary Level. (2014). Bangkok : Mahamakut Buddhist University.]
- หนังสือยิมเรียนหลักสูตรธรรมศึกษา ชั้นโท และชั้นเอก (2557)** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. [Textbook Dhamma Study, Intermediate and Advance Level. (2014). Bangkok : Buddhapress.]
- Assvavirulhakarn, P. (2010). *The Ascendancy of Theravada Buddhism in Southeast Asia*. Thailand : Silkwork Books.